

solidariteit met de gehele kerk. Zo schrijft hij 28 september 1886 aan Kuyper: 'Inderdaad, geloof ik, dat uit geestelijk oogpunt zoowel wij schuld tegenover de Afscheidenen hebben te belijden ook in hun onjuist kerkrecht, maar ook zij aan onze ellenden. Daarenboven is het meer dan een kerkistische vraag, of het optreden eener doleerende Kerk geschiedt, *totdat* of, in den geloove, *opdat* de plaatselijke Kerk terugkeere. Indien God het niet verhoede, dan krijgen wij op verschillende plaatsen eenvoudig een tweede afscheiding . . . Vooral het gemis aan solidariteit van schuld is zie ik wel, ook de wonde plek in onze Antirevolutionaire partij en op schoolgebied'⁹. Vooral het 'totdat' tegenover 'opdat' is karakteristiek voor Van den Bergh. Een half jaar later formuleerde hij nog scherper: 'Daarenboven moet het onzerzijds een geestelijke worsteling blijven tot bevrijding der Kerken. Het "totdat" der Afscheiding, worde door ons in "opdat" veranderd'¹⁰. Daarmede tekent hij scherp het verschil, zoals hij dit er-voer: de Afscheiding had zich van de kerk der vaderen afgetrokken en wilde daarmede geen gemeenschap hebben 'tot dat deze terug keert tot de waarachtige dienst des Heeren',¹¹ de Doleantie had zich actief daarvoor in te zetten en mocht zich niet onttrekken aan de Hervormde Kerk.

Het verschil in houding ten opzichte van de Afscheidenen blijkt dus gegrond te zijn in een verschil van inzicht inzake de Hervormde Kerk en dus ook inzake de Doleantie. Ploos van Amstel ziet het gevaar opdoemen van 'twee Gerf. Kerken naast elkan-der'¹². Hij heeft de Hervormde Kerk afgeschreven, de Doleantie

9. Kuyper-Archief, no. 3763. De brief is in deze passage een antwoord op een brief van Kuyper, die niet bewaard is gebleven. Kuyper moet geïnformeerd hebben naar wat Van den Bergh had gezegd op een vergadering van kerkeraden en gemeenteleden te Leeuwarden, die door omstreeks 1000 mensen bezocht werd. Zie voor deze vergadering en voor de drie punten, waarin Van den Bergh het verschil tussen Dolerenden en Christelijke Gereformeerden had samengevat J.C. Rullmann, *De Doleantie in de Nederlandsch Hervormde Kerk der XIXe eeuw historisch geschetst*,² Amsterdam 1917, 43 v. Men krijgt de indruk, dat Kuyper zich kritisch geuit had. Van den Bergh schrijft namelijk: 'Wat de drie punten door mij te Leeuwarden genoemd, betreft, ik bedoelde daarmede geene vergelijking van de Christelijk Gereformeerde met onze zoogen. Vrijgeworden Kerke, maar met de ideaal-doleerende Kerke'.

10. Kuyper-Archief, no. 3870, juni 1887.

11. Zie de Acte van Afscheiding, in *Documenta Reformatoria*. Teksten uit de geschiedenis van kerk en theologie in de Nederlanden sedert de Hervorming, dl. 2, Kampen 1962, 134.

12. Kuyper-Archief, no. 3854, 25 maart 1887.